

A víz nyugalma felé

Marsó Paula: *Jean-Jacques Rousseau és az írás problémája*.

Budapest, Kijárat, 2013. 302 oldal

Jean-Jacques Rousseau komplex, irányváltásokkal és paradoxonokkal teli életműve a mindenkori interpretátort komoly kihívás elé állítja. Nem elég, hogy művei kibújnak minden egyértelmű műfaji besorolás alól, hogy a performatívum teljesen átítatja teoretikusnak tetsző szövegeit is, az értelmezőnek még a diszkurzív rendet kikezdő, önmagát felülíró „terminológiai” is meg kell küzdenie. Marsó Paula *Jean-Jacques Rousseau és az írás problémája* című könyvében éppen arra tesz kísérletet, hogy a rousseau-i írásrendszert a maga problematikus, ellentmondásos voltában mutassa be: azt az értelmezői perspektívát keresi, amelyben a paradoxonok kiiktatása nélkül lehet *egybelátni* a széttartónak tetsző szálakat (30, 119). Rousseau eredetiségét nem a leegyszerűsítő, a radikális megoldásokat elkendőző megközelítésben, hanem az ellentmondásokat igenlő, és azokat az interpretáció terébe beemelő stratégiában véli felfedezni.

A könyv a rousseau-i íráskonceptió(k) elemzésére vállalkozik, ám a téma szempontjából releváns művek (*Esszé a nyelvek eredetéről*, *Emil vagy a nevelésről*, *Vallomások*, *A magányos sétáló álmodozásai*, hátrahagyott önéletrajzi írások) alapos vizsgálata mellett a szerző szinte az egész életművet számba veszi: igyekszik minden olyan szövegre kitérni, amelyben a nyelviség kitüntetettsége, illetve az írásbeliség kérdése

megjelenik. A sokrétű szövegvilág átfogó elemzésének célja elsősorban nem a tematikus teljesség, hanem a kötet fókuszpontjába emelt intranzitív írásfogalom elméleti súlyának kidomborítása (9). A Rousseau életművét lezáró, álmodozásként felfogott írás-konceptió lesz az a pont, amely felől visszatekintve beláthatóvá válik a divergens gondolkodói mozgások által szétszabdalt elméleti terület.

A kötet nyolc kronologikusan és tematikusan is elkülönülő fejezetre oszlik: minimális átfedés mellett az egyes szakaszok Rousseau életművének más-más korszakát és kérdéskörét tárgyalják. Bár a könyv kétségtelenül világos struktúrával rendelkezik, és akár egységes monográfiaként is olvasható, helyenként érződik, hogy a különböző fejezeteket önálló tanulmányoknak szánták. Bizonyos gondolatmenetek, illetve hosszabb idézetek rendre újra és újra felbukkannak a könyvben, amelyek elsőre talán zavarhatják az olvasót; ám ahogyan haladunk előre a szövegben, hasznos útjelzőnek bizonyulnak az adott kontextushoz igazított szövegvariációk. Az egyik ilyen visszatérő mozzanat a Rousseau-receptió zsákutcáinak és eredményeinek számbavétele (például 23–29, 87–89). Miközben Marsó Paula magabiztosan végigvezeti az olvasót a téma szempontjából releváns szakirodalmon (a receptió minden fontosabb állomását ismertetve), mindvé-

gig ügyel arra, hogy Rousseau szövegeit, és ne a szekunder irodalmat interpretálja. A szerző egyszer sem engedi, hogy az erős és bevett értelmezések eluralkodjanak a szövegen, a segítségül hívott szerzőket kellő távolságtartással kezeli, sőt időnként az egyébként pozitívan értékelt értelmezőket is finom kritikával illeti (például De Mant és Foucault-t). A recepció szerepét taglaló átfedések tehát sohasem teljeseek: Cassirer, Derrida, Blanchot vagy Starobinski többször felbukkanó meglátásai minden esetben más kontextusban és más árnyalatot felidézve kerülnek elő.

A bevezetés szerepét is betöltő, *Az írás kérdése* címet viselő fejezetben a szerző a rousseau-i koncepció keretkérdéseit tárgyalja, például élet és mű kettősségének problémáját. Alapvetően azt a kérdést járja körül, hogy az intranszitiv írás fogalma révén hogyan válik felszámolhatóvá alany és tárgy kettőssége, miként lesz az írásból leképezés helyett a gondolat létrehozásának módja. Marsó Paula döntően elfogadja Derrida álláspontját, miszerint csakis a szöveg áll rendelkezésünkre, a szövegekben megjelenő élettörténeti mozzanatok is a textus részeként interpretálhatóak (9–10, 135). Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyes művek más szövegekkel való kapcsolatát ne kellene megvizsgálni, ugyanis Rousseau számára különösen fontos volt írásainak egymáshoz fűződő kapcsolata: a különböző textusokat akár egymás függelékeinek is tekinthetjük (13–15). Már ezen a ponton felmerül Rousseau szövegeinek műfaji bizonytalansága: a szerző mindvégig igyekszik megkülönböztetni a korszak filozófiájának retorizáltságát a nyelviség rousseau-i kitüntettségétől (10–11). A műfajok bizonytalansága, „elmélet és fikció szétbonthatatlansága” nem egyszerűen a filozófia irodalmias tálalásának köszönhető, hanem a nyelviség szerepének felismeréséből, a metafora szerepének tudatosításából ered (22–28). A bevezető fejezet ezenkívül szá-

mos, a későbbiekben alaposan ismertetett meglátást és fogalmat előlegez meg az olvasónak, ilyen például a parrhészia, az igaz beszéd bátorsága, a szavojai káplán hitvallásának *canzonettaként* való meghatározása, a létezés érzésének kiemelése és a szupplementumok logikájának bevezetése (11–26).

A *Canzonetta, avagy egy hitvallás szövegvékönyve* című fejezetben a szerző azt a folyamatot mutatja be, hogy Rousseau miként jut el politikai és pedagógiai kérdések felvetése révén a közvetlenül az érzelmi fenomént életre hívó dal, a canzonetta műfaji ideáljához. A szöveg a törvényhozó, politikai nevelő Rousseau gondolatvilágával indít: nyelv és társadalom, ember és polgár, egyedi és általános egymást magyarázó és feltételező kettősségeit elemezve érkezik el a törvényhozó kudarcáig, és a szenvedélyben rejlő lehetőségek felismeréséig (33–42). A politikai nevelést felváltó privát nevelés esetében a hagyományos erkölcsi útmutatásokat revideálni kell, sem a mesék részvétlensége, sem a történetírók negatív példázatai nem alkalmasak az etikai nevelés funkciójának betöltésére: utóbbiak a személyes életutak bemutatásával szemben csak a külsőségeket, a kreált tényeket rögzítik (43–47). A feladat a részvét érzésének felkeltése, amelyet (érzelem lévén) csak érzelmek révén lehet felébreszteni. A hitvallás szövegét a szerző csábító beszédként, az elragadtatott káplán emóciókat felkelteni igyekvő megnyilvánulásaként, az *Emil*be beiktatott dalbeiktatásként értelmezi (54).

A továbbiakban a szerző azt a gondolati konstellációt rekonstruálja, amelyben a lelkiismeret közvetlenségére és az érzés intenzitására alapozott új, rousseau-i megismerésforma, a „lelkiismereti ösztön” létrejön, amely képes az ész és az érzelmek szintetizálására. Ez hivatott leváltani a karteziánus ész fecsegését (56–63). Marsó Paula a kálvinista hagyomány mellett a görög sztoa örökségét és a montaigne-i

szellem-szél párhuzamot is beemeli a vizsgálgódás terébe. Ezek után a dalként felfogott hitvallás lehetőségeit elemzi: a dal a szenvedély előállításának legalkalmasabb módja, ugyanis a meghamisítás veszélyét kiiktató, közvetlen érzelmi fenoménként előálló dallam képes a leginkább a jóra való csábításra (74–78).

Az „*őszinte beszéd*” példája című szakaszban a szerző a paradoxonokban gondolkodó Rousseau egy konkrét, ellentmondásosnak látszó állásfoglalását vizsgálja meg: a természeti és társadalmi állapot egymást nélkülözni nem képes alakzatait teszi elemzése tárgyává. Abból indul ki, hogy a dijoni akadémia kérdésére válaszoló Rousseau a természeti állapot naív feltételezését vetette az elődök és kortársak szemére (91); amikor ők a társadalmi szerződés előtti állapotról értekeznek, voltaképpen a társadalmi állapotra jellemző fogalmakat használnak. Ahogyan a szerző a későbbiekben majd kifejti, a hipotetikus természeti állapot nyelvéhez nem férünk hozzá (170). Csak az éppen uralkodó fogalmi rend felől közelíthetünk a múlt felé, ezért nem találhatunk vissza az eredethez, a reform is csak „feltételes módban lehetséges” (98). Rousseau elméletének paradox jellegét Marsó Paula így foglalja össze: „*beszéd* előtt is volt *emberi* nyelv, a nyelv előtt nyelv, a társadalom előtt társadalom” (94). A tanulmány a már a *Vallomásokat* író Rousseau problémájának bemutatásával zárul: mivel írásai fogadtatása miatt a továbbiakban nem foglalkozhatott társadalmi kérdésekkel, ezért önmagával szemben kellett alkalmaznia az őszinte beszéd eljárását, a saját lelke feltárásával kellett a jóra csábítani a közönséget (99). Az őszinte, transzparens nyelvhasználatot szorgalmazó érzelmi azonosság vágya és a retorikus csábító beszéd gyakorlata azonban nem egyeztethető össze egymással, ahogyan nem is lehet őket teljesen szétválasztani; ez a fe-

szültség az egyik oka Rousseau irodalommal szembeni ellentmondásos érzésének (100).

A *Pénzhamisítás* című fejezet az előző szöveg záró észrevételeit bontja ki és gondolja tovább: ebben a szakaszban a *Vallomások* Rousseau-jának már korábban pedzegetett, irodalomhoz fűződő ambivalens viszonyával, illetve a művet lehetővé tevő háttérrel és előzményekkel ismerkedhetünk meg. Miután mindenkihez már nem szólhat, Rousseau a teljesen újszerű önéletírásában úgy foglal állást a társadalmi kérdések ügyében, hogy cinikus filozófus módjára a maga példájával mutat rá a helytelen gyakorlatra (105–108). A *Vallomásokban* ezért előtérbe kerülnek a megszügyenülés képei, az ezáltal lehetővé váló társadalomkritikát viszont csak az önismeret képes működtetni (122). A szöveg az azonosság kérdésére fókuszál: „A *Vallomások* egyik rétege az életnek a *művé* alakítását beszéli el. A történet másik rétege pedig arról a kitartó rezisztenciáról szól, amellyel ellenáll a kapott éntudatnak, minden és mindenki ellenében szeretne egy saját hangot, egy saját perszónát életre kelteni” (125). A kérdés visszavezet a mű határainak problémájához, a szövegen kívüli és belüli dimenzió dilemmájához: a felelevenítés, visszaemlékezés megírása konstituálja azt a valóságot, amely a szövegben végül fennmarad.

A *Bátorságlecke – Létvágy és imaginárius szenvedély Rousseau töredékeiben* című rész a derridai *feladvány* fogalmát az *Emil*-ből kölcsönzött bátorságlecke-elgondolás tükrében értelmezi. A Rousseau által irodalmi portrénak nevezett szövegek (*Portrém, Előszó* a *Vallomásokhoz, Sétákhoz készített jegyzetek*) által felvetett írás-koncepciót a releváns augustinusi, pascali és montaigne-i írásokkal összehasonlítva tárgyalja. A kérdés az, hogy a Rousseau által tételezett belső valóság igazságát hogyan lehetne az írás nyelvére fordítani (150). Az intranzitív

írás, az álmodozással azonosított filozofálás megnyitja az utat egy olyan autentikus gondolkodás lehetősége előtt, amelynek eredeti és hiteles jellege éppen a rögzíthetlenségéből fakad (155). Ez viszont azzal a sajátos körülménnyel is együtt jár, hogy a sétálás mintájára elgondolt írás sosem válhat mesterséggé.

A *Forrásvidék* címet viselő fejezet az *Esszében* szereplő szükséglet-szenvedély fogalom párt és a kezdet Rousseau-i problémáját igyekszik megérteni. A műben demonstrált ünnep-jelenet interpretációja áll a tanulmány középpontjában: az emotív nyelvet a történelem előtti és a mi korunk nyelve közötti csere közbülső állapotaként írja le (170–171). A forrásnál történetek számkra pontosan rekonstruálhatatlanok, hiszen nem rendelkezünk azzal a nyelvel, amellyel leírhatnánk az eseményeket. A szerző azonban nem ejti el itt a fonalat, és a megnyíló hőlenderlini párhuzamok révén kívánja legalább költőileg megvilágítani a jelenet értelmét (173–174). A *Flora Petriuscularis* című rész, amely talán a kötet legérdekesebb tanulmánya, Rousseau botanikai feljegyzéseit tárgyalja az írás fogalma felől. A szöveg arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként válhat a botanika tudománya paradigmaértékű tevékenységmintává az író-gondolkodó Rousseau számára. A botanikus az eleven létezővel foglalkozik, enciklopédiája az erdő, szakmája a sétálás, hasztalan munkát úz, s mint szemtanú rögzítheti észrevételeit: ennek köszönhetően megtestesíti az álmodozó író eszményét (185–186). A nyelvi-retorikai analógiák itt nem merülnek ki: a növények elnevezése még őrzi a képi gondolkodást, sőt a botanikai feljegyzésekben szemiotikai észrevételeket is lehet olvasni (186–187).

Az utolsó, *Rousseau költői emlékműve* című fejezetben a sétálásként felfogott írás további elmélyítő elemzése mellett a lokális emlékezet kérdése áll a középpont-

ban. A *magányos sétáló álmodozásaiban* a gondolkodó bemutatja a számára nyugalmas lakhelyül szolgáló St. Pierre-sziget fokozatos felaprózódását, amelyet részben a tó hullámverése, részben a másik sziget lakóinak tevékenysége eredményez (193). Rousseau szemlélőként és az intranzitív írás gyakorlójaként saját törésalakzatait fedezheti fel a sziget széthullásában, saját rögzíthetlenségére ismerhet rá a víz által összehordott rétegekben (197). A tanulmány ebből a képből bontja ki a gondolkodó által meglett nyugalom értelmét. A belső időtudathoz és színesztéziához kötött állandóság a lét kontinuitására utalhat, amely szembeállítható a szenvedély szüntelen mozgásával (205–206). A víz csendes hullámzása és a lassanként eltűnő sziget látványa Rousseau-ban felébreszti a thalasszális regresszió érzését, a víz nyugalmi állapota a lét egységességének érzetét kelti a gondolkodóban. A fluidum szerepének kiemelése a könyv tematikai és esztétikai záróköve, a gondolatmenet további gondolkodásra késztető befejezése.

A kötetet egy viszonylag terjedelmes, közel százoldalas függelék zárja, amelyben a szerző Rousseau-fordításai kapnak helyet. Az olvasó dolgát mindenképpen megkönnyíti, hogy ezek a fontos, többségében különböző folyóiratokban közreadott írások (*Az ékesszólásról, Előszó a Valomásokhoz, Portrém, Botanikai töredékek* stb.) ilyen módon egy helyen érhetőek el. Az olvasók többsége számára minden bizonnyal még ismeretlen szövegek tovább növelik az amúgy is élvezetes és tartalmas könyv értékét. Ha már a szerző megemlékezett Rousseau bátorságáról, akkor kétségtelenül jogosnak tűnik szót ejteni Marsó Paula korrektségéről is e tekintetben: az elsöre talán riasztó méretű korpusz lehetővé teszi a kötetben felvázolt elmélet gyors ellenőrizhetőségét. Az egyedüli zavaró mozzanat a *Függelékben* az, hogy a korábban is el-elcsúszó lábjegyzetek itt

már következetesen rosszul vannak számozva, ám mivel a szerző nem hivatkozik a felesleges jegyzetapparátussal, és csak a valóban szükséges, olvasót segítő forrásokat tünteti fel, a figyelmes befogadó így is el tud igazodni a szövegben.

Marsó Paula könyve egy eredeti megfigyeléseket tartalmazó, igényes és színvonalas mű, amely épületes olvasmányként szolgálhat a Rousseau írás-felfogása iránt érdeklődő közönség számára. Bár a kötet

egyértelműen a francia gondolkodó munkásságát jól ismerő olvasóknak szól, és a szöveget a diszkurzív narráció irányítja, a szerző által Rousseau-nak tulajdonított csábító-kísértő jelleg (54) nem hiányzik egészen belőle. A kötetben felvetett témák, megállapítások, a szerző világos stílusa és szellemes megoldásai arra csábítják az olvasót, hogy ha foglalkozott vele korábban, ha nem, újra elővegye az eredeti Rousseau-t.